

בן יצאו לאור גם הפרסומים הבאים (שלא היו לעיני המחבר)

H. T. Bossert & H. Çambel, *Karatepe, a Preliminary Report on a New Hittite Site*, 1946, pp. 1-15 & pls. I-XVI; Helmuth Th. Bossert & U. Bahadır Alkım, *Karatepe, Kadirli and its Environments, Second Preliminary Report*, 1947, pp. 1-32 & pls. I-XLV; H. Th. Bossert, *Archaeological Newsletter* 8 (February 27, 1948), p. 59; J. Friedrich, *Eine altphönizische Inschrift aus Kilikien, Forschungen und Fortschritte* XXVI (1948)^{7,8}, pp. 76-79; A. M. Honeyman, *Phoenician Inscriptions from Karatepe, Le Muséon* LXI (1948), pp. 43-57; A. Alt, *Die geschichtliche Bedeutung der neuen phoenikischen Inschriften aus Kilikien, Forschungen und Fortschritte* XXIV (1948)¹¹⁻¹², pp. 121 foll.; J. Obermann, *Discoveries at Karatepe, Supplement to JAOS* LXVIII (1948)³; U. Bahadır Alkım, *Les fouilles de Karatépe, Belleten* XII (1948), pp. 241-255; H. Th. Bossert, *Die phoenizisch-hethitischen Bilinguen vom Karatepe, ibid.*, pp. 515-513, pls. CXI-CXII; U. Bahadır Alkım, *Karatepe Kazisinin Arkeolojik Sonuçları, ibid.*, pp. 533-548 & pls. CXIII-CXXXIV; J. Garstang, *The Times* of 24.12.48, p. 5; Halet Çambel, *Archäologischer Bericht aus Anatolien, Orientalia* XVII (1948), pp. 256-257; H. Th. Bossert, *Meine beiden ersten Reisen zum Karatepe, ibid.*, pp. 528-531 & pls. XXIX-XXXII; H. Th. Bossert, *Die Welt des Orients* Hft. 3 (1948), pp. 250-1.

מכתב ארמי חדש לפרעה מימי ירמיהו

מאת

א. מלמט

בשנים האחרונות נתעשר המחקר ההיסטורי על סופו של הבית הראשון ע"י תגליות אפיגראפיות רבות ערך המסייעות בהבהרת השתלשלות העניינים המרתקת בימיה האחרונים של מלכות יהודה. בשנת 1935 נחשפו חרסי לכיש הנודעים, שהם ברובם מכתבים, בעברית צחה, ששוגרו למפקד לכיש בשנות 589/8, ומתוכם עולה הדה של שעת החירום שבאה על יהודה עם פלישת הצבא הבבלי⁽¹⁾. בשנת 1939 פרסם האשורולוג א. פ. ויידנר את תוכנו של כמה תעודות שנתגלו בארמונו של נבוכדראצר בבבל, ובה פרטים מאלפים על גולים מתושבי ארץ ישראל (בתעודות משנת 592 מוזכרים יהויכין מלך יהודה ובני אגא, מלך אשקלון, וכן נכבדים אחרים משתי הממלכות) ומן החוף הפיניקי (מצור, גבל וארוד)⁽²⁾. שנים רבות קודם לכן, בשנת 1923, פרסם גד לוח של כרוניקה בבלית משנות 616—609, המאירה אור חדש את מסכת היחסים הבינלאומיים במזרח וצירופי הכוחות החדשים ששררו בשנותיו האחרונות של המלך יאשיהו⁽³⁾.

עתה נוספה על החומר הזה התגלית החשובה של פפירוס ארמי, שנתגלה במצרים. הוא נמצא בתוך כד חרס בשעת החפירות בסקארה (Saqqârah), היא נוף העתיקה, בשנת 1942 ופורסם אשתקד ע"י דיפון סומר⁽⁴⁾. לצערנו מקוטע הפפירוס, המכיל תשע שורות, ורק חציו הימני נשתמר, ואף בחציו זה ניזוקה השורה החמישית.

(1) ר' ג. ה. טורטשינר, תעודות לכיש, ח"ש.

(2) E. F. Weidner, *Jojachin, König von Juda in babylonischen Keilschrifttexten (Mélanges Syriens offerts à M. R. Dussaud, II, 1939)*

(3) ר' C. J. Gadd, *The Fall of Ninive*, 1923

(4) A. Dupont-Sommer, *Un papyrus araméen d'époque Saïte dé-*

couvert à Saqqarah. המאמר טורסם (בצירוף תצלום הפפירוס) בעתון, *Semitica*, I,

1948 (ע' 43—68). שלא הגיע עדיין לארץ. לכן אנו נאלצים להסתפק לפי שעה במאמרו

הקצר של גינזברג, *BASOR*, *An Aramaic Contemporary of the Lachish Letters*

נעתיק כאן את נוסח המכתב ע"פ גירסתו של גינזברג (ר' הערה 4):
אותיות לא-ברורות סומנו בנקודה מעליהן:

- 1 אל מרא מלכן פרעה עבדך אדן מלך]
- 2 שמיא וארקא ובעלשמין אלהא רבא
- 3 פרעה כיומי שמין אמין זי]
- 4 זי מלך בבל אתו מטאז אפק ושלריו
- 5 --- אחוז --- ו --- - - - - - כ -]
- 6 כי מרא מלכן פרעה ידע כי עבדך
- 7 למשלח חיל להצלתי אלישבקני
- 8 ומבתה עבדך נצר ונגוא זכם]
- 9 פחה במתא וספר שניו ספ]

והרי התרגום העברי והשלמת התוכן (לפי גינזברג בשנויים קלים):

1. אל אדון מלכים (גינזברג: ממלכות) פרעה, עבדך אדן, מלך⁵
[שם הממלכה. שם אלהות, אלהי]
2. השמים והארץ ובעל שמים, האלהנים הגדול ישית את כסא אדון
מלכים]
3. פרעה כימי שמים אמון (נאמן = יציב). אשר נכתבתי לאדוני
להודיעו כי גדודיו]
4. של מלך בבל באו והגיעו לאפק והנחלו...
5. ... לקחו ...
6. כי אדון מלכים פרעה יודע כי עבדך לא יוכל לעמוד בפני מלך
בבל. על כן יואל-נא]
7. לשלוח חיל להציל אותי. אל יעזבני כי עבדך נאמן לאדוני

No. 111 (Octob. 1948), p. 24-27, שגרסתו שונה בכמה פרטים מגרסתו של המפרסם.
בכל מקום שנוכחיר להלן את גינזברג הכוונה למאמר זה. בעקבות מאמרו של גינזברג
זכתה התגלית לטיכום ע"י J. Bright, *A New Letter in Aramaic, written to*
a Pharaoh of Egypt, BA XII, No. 2 (May 1949), ע' 46-52. בהעדר פרסומו המקורי
של הפירוט וצילומו אנו נמנעים מביקורת הנוסח של המכתב ומטיפול בצד הבלשני.
(5) השם אדן טיפוסי לאונומסטיקון של שמות עבריים וכנעניים. ואולי מוטב לקבל
את הצעתו של מייזלר (פרטי) המצרף לשם זה את התיבה הבאה אחריו וגורס: אלמלך,
צורה המתאימה בכל לשמות המקראיים, כגון אדני-צדק, אדניה וכו' ולשמות הפיניקיים
אדנבעל, אדנאשמן, ובדומה לזה — אהמלך, וכו'.

8. וטובתו עבדך נוצר. ואותו חבל הים) נסר למשמעתך.

אבל אם מלך בבל יקחהו ישים]

9. פחה בארץ ו... (7)

תוכנו הכללי של המכתב ברור. אחד המלכים, הסר כנראה למשמעתו של מלך מצרים, פונה לפרעה, בבקשה דחופה לעזרה צבאית בפני הצבא הבבלי הפולש. עובדות אלו מקרבות אותנו גם למקומו וזמנו של חיבור האגרת, אף-על-פי ששני פרטים חשובים אלה חסרים בתעודתנו. התאריך המוקדם ביותר שניתן לייחס לו את תעודתנו, הוא שנת 605, לאחר נצחוננו המכריע של נבוכדראצר על נכו, מלך מצרים, בכרכמיש שעל נהר פרת. מקומו של הכותב היה בוודאי בקרבת מצרים, באופן שיכול לצפות לעזרה מצרית מהירה, וכנראה יש לקבעו בארץ ישראל, ואולי אפילו באזוריה הדרומיים של הארץ — ויש חיזוק להנחה זו גם בציון הטופוגראפי היחיד שבתעודתנו, העיר אפק, שלפי הודעת הכותב הגיע אליה הצבא הבבלי. ההגיון הטופוגראפי והצבאי נותן שאפק זו אינה אלא ראס אל-עין ("ראש העין"), ששימשה תחנה צבאית חשובה בתוקף מעמדה על "דרך הים" ובשל שפע המים שבקרבתה (היא נזכרת גם במסעו של אסרחדון למצרים בשנת 671). מסתבר שהכותב ישב דרומית לאפק, במקום שנשקפה לו סכנה קרובה של הצבא הבבלי, כלומר באחת מערי פלשת. קביעה מדויקת יותר של מקום הכותב וזמנו של המאורע המוזכר בפפירוס, וכן בירור הנסיבות ההיסטוריות שבהן חוברה האיגרת, טעונים

6) דיפון-סומר קורא נגדא-נגיד (עי' גינזברג, הערה 4c), אך בוודאי עדיף הנוסח נגוא שהציע גינזברג. השם הארמי נגוון-נגוא משמש במשמעות אי, וגם במשמעות איזור ליד החוף, בלעז sea-district, Küstenland. אם באמת נשלח המכתב מאשקלון או ממקום אחר בפלשת, כפי שנראה להלן, הרי בא בו המונח הגיאוגרפי המדויק של האיזור (ואין כאן שימוש פיוטי כדעת גינזברג).

כנוי עברי מקביל לאותה הסביבה והתקופה הנדונה הוא "חוף הים" (ירמ' מ"ה, ז' יח' כ"ה, ט"ז), וביתר דיוק "חבל הים" (צפנ' ב', ה'-ז'). אולי נשתלשל מכאן השם חבלים או חבלים סתם ורב חבל בשביל יורדי ים, מעין חשתלשלות הוראתו של השם הארמי נגוון (חמשמש לתושבי האי ותושבי החוף).

7) אולי החמשך הוא : וספך, דהיינו איגרת... ספר הוא המונח הרגיל למכתב גם בתעודות לכיש, ולשון זו מתאימה לסיום התעודה, כמו בפפירוסים הארמיים של יב. דיפון-סומר גורס כאן ספר (ר' BA XII, ע' 48, הערה 6) וגינזברג אינו מנסה

לתרגם.

עיון בהשתלשלות ההיסטורית של האיזור הפלשתי בתקופה הנידונה ובכירור מסעותיו של נבוכדראצר לארץ ישראל.

מסעו הראשון של נבוכדראצר לארץ חל בשנת 605, בעודו יורש עצר, כפי שמוכיחים דברי יוסף בן מתתיהו, האומר שהצבא הבבלי הגיע אז עד פלוסיון שבגבול מצרים (מלח' י', ו', א'). ידיעה נוספת על מסע זה אנו מוצאים בדברי ברוסוס, המובאים על-ידי יוסף בן מתתיהו (בספרו נגד אפיון חלק א', י"ט), שלפיהם לקח אז נבוכדראצר שבויים מיהודה, מפניקיה, מסוריה ו"מן האזורים שעל הגבול המצרי" (1), והם הגלו בבלה בידי ממלאי מקומו. ועדות מסייעת נמצאת בפתיחת ספר דניאל, שמסופר שם, כי בשנת שלוש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנאצר מלך בבל ירושלים ויצר עליה (דניאל א', א' ואילך). מן ההמשך מסתבר, שהגלו אז גם מספר תושבי יהודה (דניאל ורעיו בתוכם), אך כפי הנראה לא היה ביניהם יהויקים, שדבר גלותו לא צוין במפורש (בדניאל א', ב' רק נאמר: ויתן ה' בידו את יהויקים; ואף בדה"ב ל"ו, ו', אם הכתוב שייך לעניננו, לא נאמר אלא שיהויקים נאסר על מנת להליכו בבלה).

לא מן הנמנע שתעודתנו מתייחסת למאורע הנ"ל, אבל מצד אחר אין הדבר מתקבל על הדעת, שאחד משליטי האיזור הפלשתי יבקש עזרה צבאית מפרעה, שעה שזה נסוג ונרדף ע"י הצבא הבבלי לאחר התבוסה הקשה שנחל בכרכמיש.

נקל מזה להלום את האגרת בזמנו של מסע מאוחר יותר של צבא בבל, הוא המסע של שנת 603/2, אם נקבל את דעתו של אולברייט, שמלך בבל פלש באותה שנה לארץ-ישראל⁽⁸⁾. על סמך זה קובע גינזברג את זמן חיבורה של האגרת בשעת אותו מסע. העדות החשובה ביותר למסע זה נמצאת בספר מלכים (מ"ב כ"ד, א' ואילך), המספר שיהויקים משועבד היה למלך בבל שלוש שנים ומקץ תקופה זו מרד בו. אם הכוונה היא למרד שזמם יהויקים בסוף ימיו, בשנת 599/8, הרי שקדם לו מסע שעבוד, ואפילו אם נניח שהכתוב מונה את תקופת השעבוד משנת 605, הרי מקץ שלוש שנים בא מסע עונשין לדכא את המרד, כדברי המקרא. ואולם יתר העדויות למסע זה מפוקפקות, כגון הכרזת צום ביהודה בשנה החמישית

(8) W. F. Albright, *JBL* 1932, p. 77-154. אולברייט חולק גם על

הסברה, שנערך בכלל מסע של צבא בבל לארץ ישראל בזמן קודם לזה.

ליהויקים (ירמ' ל"ו, ט' ואילך — האם הצום כרוך בשמועות על פלישה בבליית הממששת ובאה?). וכן הלוח הבבלי המקוטע שפרסם וינקלר, שלפיו ערך מלך בבל (השם חסר) בשנה השלישית למלכותו מסע עונשין לסוריה⁹.

אולם נראה לי שהאיגרת כרוכה במסע הידוע של הצבא הבבלי לארץ-ישראל בשנת 599/8, אותו מסע שמאורעותיו העיקריים הם מצור ירושלים ו"גלות יהויכין". ושמא אף יש למצוא סיוע להנחתנו בפרט זה, שבאיגרת לא נאמר בפירוש, שמלך בבל בעצמו, אלא שחילו או גדודיו הגיעו לאפק (ר' שו' 3—4). אם נאמר כן, הרי יקבילו הדברים למה שנאמר במקרא: בעת ההיא עלה עבדי נבוכדנאצר מלך בבל ירושלים ותבוא העיר במצור (מ"ב כ"ד, י'). וכנראה לא בא מלך בבל עצמו לארץ יהודה אלא בשלב מאוחר, בשעה שכבר היתה ירושלים במצור (שם פס' י"א).

אף נותן עניינה של האיגרת — בקשת עזרה נגד הפולשים — שהיא נכתבה בשלב קדום של אותו מסע, בשעה שהשתתף בו רק חיל חלוק (בבלי, או גם גדודי-עזר מבני עמים אחרים, הש' מ"ב כ"ד, ב') ועדיין לא בא הצבא הבבלי העיקרי בפיקודו של נבוכדנאצר. שהרי אין טעם בשיגור האיגרת למצרים ולהזעיק עזרה, בשעה שכבר הטיל האויב את כל כוחו למערכה והיא עשויה לבוא לכלל הכרעה קודם שתגיע האיגרת לתעודתה מכל שכן תגיע העזרה המקווה.

מכל מקום אין האיגרת שלנו עשויה להתיישב בתאריך מאוחר יותר, לפי שערי פלשת לא היו משמשות עוד גורם בזירה המדינית. וכך לא הוזכרו ערים אלה במקור החשוב שבספר ירמיהו כ"ז, המונה את העמים השונים וערי המלוכה שזממו למרוד מרידה בשלטון הבבלי בשנה הרביעית לצדקיהו, היא שנת 594 (התאריך שבפתיחת אותו פרק מוטעה הוא והציון הכרונולוגי הנכון נמצא בפרק שלאחריו, פסוק א').

עתה נחזור לשאלת מקום מושבו של מחבר האיגרת. לכאורה מתאימות לעניננו שלוש ערי פלשת הממלאות עדיין תפקיד מיוחד בהיסטוריה של סוף המאה ה', והן אשדוד, אשקלון ועזה. ידיעות על גורלן של ערים אלו מוצאים אצל הירודוטוס, וראויות הן הידיעות הללו שנסמך עליהן.

(9) Winckler, *Keilinschriftliches Textbuch*³, p. 56-7. אולם יש מקום

לחלוק על עדות זו.

לפי היסטוריון זה נכבשה אשדוד בידי פסמתיך, פרעה מצרים, לאחר מצור ממושך ואשקלון נשדדה קצתה, כפי הנראה בסוף מלכותו של אותו פרעה, בשנת 610, בידי שבטי הסקיתים הפראיים. עזה (שיש לזהותה עם Κάδυτις) נכבשה בידי פרעה נכו לאחר מלחמת מגידו (הרודוטוס גורס בטעות *Μάγδολον*) בין פרעה זה לבין יאשיהו בשנת 609. זה היה מצבן של ערי פלשת בפרוס הכיבוש הבבלי.

מבחינה טופוגראפית קרובה ביותר לאפק, הנזכרת בפפירוס, מלכות אשדוד שעל-כן רשאים אנו להניח שהיא זקוקה היתה ביותר לעזרה צבאית נגד בבל. לא כן עזה, שהיא רחוקה מקו החזית יותר מכל ערי פלשת.

אולם לעניין בקשת תמיכה צבאית ממצרים אין העמדה הגיאוגראפית מכרעת, אלא הקו המדיני שלפיו נהגו ערי פלשת. ואולי מותר להניח, כדעת אולפרייט⁽¹⁰⁾, על יסוד התעודות שפרסם ויידנר, שבהן מוזכרים תושבי אשקלון ובני מלכה כגולים היחידים מכל ערי פלשת, כי מלכות אשקלון, בדומה ליהודה (שאף תושביה מוזכרים באותן התעודות, ר' לעיל עמ' 34), תמכה במדיניות אקטיבית נגד בבל ונענשה על עמדתה זו⁽¹¹⁾, ולעומת זה אשדוד ועזה אפשר שקיבלו עליהן ללא התנגדות ניכרת את עול מלך בבל⁽¹²⁾. ולפיכך פנתה אשקלון לפרעה, כדרך שפנו אליו יהויקים ואחריו גם צדקיהו, אך כנראה הכזיבה מצרים את תוחלתה כמו שהכזיבה את תוחלתם של מלכי יהודה. (והש' גם מ"ב, כ"ד, ו').

(10) ר' במאמרו של גינזברג, הערה 7.

(11) גורל זה נרמז בדברי נביאי הדור המבליטים את אסונה של אשקלון (ירמ' מ"ו, ה'—ו'; צפנ' ב', ד' וביחוד סס' ו'). כמו־כן נזכרת עיר זו בדברי משורר יווני שהשתחף בחייל במסעו של נבוכדנאצר לארץ ישראל (ר' האנציקלופדיה המקראית, בתוספת לערך אשקלון [עומד להופיע]).

(12) אשדוד ועזה נזכרות ברשימת פחוות בבליות מוזמן מאוחר הרבה יותר; עיין Unger, *ThLZ* 1925, p. 481 ff.; *ZAW* 1926, p. 314 ff. היש כאן עדות למרידה

מאוחרת של שתי ערים אלה?